

JEAN DE LA FONTAINE HAD GEEN GRIEKS IN ZIJN ‘PAKKET’

De hierbij afgedrukte Griekse tekst is de fabel¹ over de raaf die zich liet beetnemen door een vos. De zeventiende-eeuwse Franse fabeldichter Jean de La Fontaine (1621-1695) beheerste het Grieks niet en kon dit niet lezen². Er waren natuurlijk wel andere mogelijkheden voor hem om inhoudelijk kennis te nemen van de fabels, toegeschreven aan zijn legendarische voorganger Aisopos (zesde eeuw v.Chr.), aan wiens bestaan wel eens wordt getwijfeld.³ Dat is het onderwerp van dit artikel.

Κόραξ κρέας ἀρπάσας ἐπὶ τινος δένδρου ἐκάθισεν. Ἀλώπηξ δὲ θεασαμένη αὐτὸν καὶ βουλομένη τοῦ κρέως περιγενέσθαι, στᾶσα ἐπὶ αὐτὸν ὡς εὐμεγέθη τε καὶ καλόν, λέγουσα καὶ ὡς πρέπει αὐτῷ μάλιστα τῶν ὀρνέων βασιλεύειν, καὶ τοῦτο πάντως ἂν ἐγένετο, εἰ φωνὴν εἶχεν. Ὁ δὲ παραστήσαι αὐτῇ θέλων ὅτι καὶ φωνὴν ἔχει, ἀποβαλὼν τὸ κρέας μεγάλα ἐκεκράγει. Ἐκείνη δὲ προσδραμοῦσα καὶ τὸ κρέας ἀρπάσασα ἔφη· “ὦ Κόραξ, καὶ φρένας εἰ εἶχες, οὐδὲν ἂν ἐδέξασαι εἰς τὸ πάντων σε βασιλεύσαι.”
Πρὸς ἄνδρα ἀνόητον ὁ λόγος εὐκαιροῦς.

In *Amphora* van juni 2009 stond de interessante boekbespreking van H.J. Mulder, gewijd aan *Aisopos Fabels* van uitgeverij Vantilt in Nijmegen. Jean de La Fontaine heeft er nooit een geheim van gemaakt dat hij zich heeft laten inspireren door de Griekse fabelverteller, die hij zelfs zijn leermeester noemde. Uit dit artikel zal blijken dat, anders dan men vaak denkt, het niet om een rechtstreekse beïnvloeding kan gaan. Dat geldt dus ook voor zijn fabel *Le corbeau et le renard*, die hier als voorbeeld is genomen. Hij was niet de enige Franse schrijver uit zijn tijd die bijdroeg aan de renaissance van de literatuur uit de oudheid. Schrijvers uit de zestiende eeuw hadden daar al de grondslagen voor gelegd. De rol, gespeeld door Ronsard, Du Bellay, Montaigne, Rabelais, hoeft hier vermoedelijk niet nader te worden toegelicht. Uit hun middelbare schooltijd herinneren veel lezers zich misschien nog, dat het ‘carpe diem’ van Horatius bij Ronsard herboren werd als ‘cueillez dès aujourd’hui les roses de la vie’. Uit het feit dat vader Montaigne zijn zoon Latijn als spreektaal oplegde, blijkt de bewondering die men had voor die taal. In ons eigen land zorgde prins Maurits voor een reprise van de list met het ‘Paard van Troje’ door Breda in 1590 te heroveren met een turfschip. Men zou dat een voorbeeld kunnen noemen van renaissance van strategie uit die door hem zo bewonderde oudheid.

Er zijn overigens in de loop van de geschiedenis meerdere momenten geweest van hernieuwde navolging van de oudheid. Op het gebied van de architectuur in Frankrijk vormt de tijd van Lodewijk XVI -begin bouw Parijse Panthéon in 1764- en Napoleon een hoogtepunt. Keizer Napoleon wilde van Parijs zelfs het Rome van zijn tijd maken en aan die wens hebben wij bouwwerken als de Madeleine en de Arc de Triomphe te danken. De opgravingen bij Pompeji en Herculaneum in de achttiende eeuw werkten natuurlijk inspirerend en zelfs een muziekinstrument als de ‘tuba curva’ uit de oudheid kreeg in deze periode van neoclassicisme (1750-1850) een nieuw leven.

Terug naar de zeventiende eeuw. Als je toneelstukken leest van Pierre Corneille (*Horace*, *Cinna*, *Polyeucte*, *Tite et Bérénice*, *Médée*) en van Jean Racine (*Andromaque*, *Britannicus*,

¹ Uit: E. Jans, Ch. Hupperts, *Pallas*, leergang Grieks deel 3, Uitgeverij Eisma, Leeuwarden; de fabel staat in de ‘Budé-editie’ (zie voetnoot 7).

² J.J.L. Ten Kate, *De Fabelen van La Fontaine*, ICOB, Alphen aan de Rijn, 1980, blz. III: “het Grieksch is hem zijn leven lang vreemd gebleven.”

³ H. van Dolen, G.-J. van Dijk, *Aisopos Fabels*, Uitgeverij Vantilt, Nijmegen, 2008, blz. 148: “Net als over de Homerische kwestie is ook over deze Aisopische kwestie in de loop der tijden verschillend gedacht.”

Iphigénie en Aulide, Phèdre), waan je je terug in de oudheid. Hun grote voorbeelden, Euripides, Aischylos, Sophokles, Ploutarchos, Homeros, om maar enkele inspiratiebronnen te noemen, werden als het ware herboren en Boileau zorgde ervoor dat de regels van het klassieke theater werden gerespecteerd. In zijn *Art poétique* (1674) formuleerde hij de door Aristoteles geïnspireerde regel van eenheid van tijd, plaats en handeling als volgt: “Qu’en un lieu, qu’en un jour, un seul fait accompli, tiennent jusqu’à la fin le théâtre rempli.” Niet alleen in de Franse literatuur, ook in andere wereldliteratuur zoals de Engelse (Shakespeare: *Coriolan* uit 1607) en de Nederlandse (Vondel: *Palamedes*, 1625), is er in deze zeventiende eeuw nog steeds sprake van renaissance en je zou kunnen zeggen dat er tot in onze dagen mondiaal een regelmatig terugkerende herleving van de oudheid is geweest, met name op het gebied van toneel en architectuur.

De fabel maakt sinds mensenheugenis deel uit van de cultuur van de Indo-Europese volkeren. Door mondelinge overlevering doorgegeven aan opeenvolgende generaties, zijn 500 fabels terecht of ten onrechte toegeschreven aan Aisopos. Deze fabelverteller, wiens bestaan misschien zelfs een fabeltje is, heeft geen op schrift gesteld werk nagelaten. Omstreeks 300 v.Chr. heeft Demetrios van Phaleron een eerste fabeluitgave in proza verzorgd. Phaëdrus (ca. 15 v.Chr.- ca. 50 n.Chr.) herschreef 123 fabels in het Latijn en introduceerde het genre in Rome. Bij de Harvard University Press verscheen in 1965 een boek, getiteld *Babrius and Phaëdrus*, met de Griekse versie van de Romein Babrius (eerste eeuw n.Chr.) en de Latijnse tekst van de Griek Phaëdrus. Babrius en Phaëdrus hebben zich beiden gebaseerd op de eerste collectie ‘Aisopische fabels’ van Demetrios⁴. De bundel van Demetrios is in de middeleeuwen echter verloren gegaan. De Latijnse versie van Phaëdrus werd in de vijfde of zesde eeuw door een zich Romulus Imperator noemende Angelsaks in ondertussen gewijzigde vorm aan zijn zoon gegeven. Deze Romulus-versie in proza vormt de basis voor de meeste fabelbundels uit de middeleeuwen. De *Anonymus Neveleti* (ca. 1175)⁵ met fabels, toegeschreven aan Walter de Engelsman/Walter of England, de *Novus Aesopus* van Alexander Neckam (1157-1217) en de *Isopet*⁶ van Marie de France (1154-1189) zijn daar voorbeelden van. Ook de Nederlandse literatuur kende een *Esopet*, een verzameling van satirische dierfabels uit de tweede helft van de dertiende eeuw. Jacob van Maerlant (1235-1294) spreekt erover in zijn *Spiegel historiael*. Frankrijk had in de zestiende eeuw zijn zogenaamde ‘*Ésopiques français*’, zoals Gilles Corrozet. La Fontaine zou deze Aisopische traditie in de zeventiende eeuw voortzetten.

La Fontaine las Horatius, Vergilius, Terentius in het Latijn, maar Grieks zat, zouden wij tegenwoordig zeggen, niet in zijn ‘pakket’. Plato bijvoorbeeld las hij in het Latijn. Zijn jongere vriend Racine diende hem als tolk voor passages uit de *Ilias* en de *Odysee*. Jean de La Fontaine beschikte uiteraard niet over internet om, net zoals wij, een Latijnse versie van de fabels van Aisopos te zoeken en te vinden, maar dat had hij ook niet nodig. De Bibliothèque Nationale in Parijs, gesticht in 1666, maar al ‘in statu nascendi’ sinds 1368, speelde namelijk de rol van een databank als Google. Dat was mogelijk dankzij het ‘*dépôt légal*’. Een wet uit 1537 bepaalt namelijk dat een exemplaar van ieder in Frankrijk uitgegeven boek bij deze bibliotheek ‘gedeponeerd’ moet worden. In het door Mulder besproken boek leest men dat kort vóór 1600 de Latijnse fabels van Phaëdrus werden herontdekt en uitgegeven door de Fransman Pierre Pithou (1539-1596). Na diens dood is het merendeel van zijn boeken en manuscripten overgebracht naar de Bibliothèque Nationale: de via internet geraadpleegde catalogus noemt twee exemplaren van zijn *Phaëdri, Fabularum aesopiarum libri* uit respectievelijk 1596 en 1598 en een uitgave van de fabels van Phaëdrus, vertaald in het Frans,

⁴ Zie B.E. Perry, *Babrius and Phaëdrus Fables*, Harvard University Press, 1965, blz. XIII, XIV en H. van Dolen/G.-J. van Dijk, *Aisopos Fables*, Uitgeverij Vantilt, Nijmegen, 2008, blz. 148, 149.

⁵ De *Mythologia Aesopica* (1610) van Isaac Nevelet is o.a. gebaseerd op dit, door hem ontdekte manuscript.

⁶ Zie L. Kukenheim en H. Roussel, *Guide de la littérature française du moyen âge*, Universitaire Pers Leiden, 1957, blz. 59.

uit 1680. De drie bundels met fabels van La Fontaine dateren respectievelijk uit 1668, 1678, 1694. Uit het voorgaande blijkt dus dat hij over voldoende bronnenmateriaal kon beschikken: de Latijnse tekst van Phaedrus plus de Franse vertaling daarvan, de *Isopet* van Marie de France. Ook de *Roman de Renart*, waarin onder andere het verhaal van de vos en de raaf te lezen valt, moet hier genoemd worden. In de tekstedities van Chambry, Hausrath en Perry⁷, die ongetwijfeld de Demetrios-tekst het dichtst benaderen, heeft de raaf een stuk vlees (kreas) in zijn bek. Waarom Phaedrus, Babrius en hun navolgers ‘kaas’ geïntroduceerd hebben, is een nog onbeantwoorde vraag.

Phaedrus ‘vertaalde’ de fabel uit de bundel van Demetrios⁸ als volgt:

Qui se laudari gaudet verbis subdolis,
fere dat poenas turpi paenitentia.
Cum de fenestra corvus raptum caseum
comesse vellet celsa residens arbore,
vulpes invidit, deinde sic coepit loqui:
«O, qui tuarum, corve, pinnarum est nitor!
Quantum decoris corpore et vultu geris!
Si vocem haberes, nulla prior ales foret.»
At ille, stultus, dum vult vocem ostendere,
lato ore emisit caseum; quem celeriter
dolosa vulpes avidis rapuit dentibus.
Tum demum ingemuit corvi deceptus stupor.

*Wie blij is geprezen te worden met bedrieglijke woorden,
wordt meestal schandelijk gestraft.
Toen de raaf een uit het raam gestolen kaas
wilde verorberen, hoog gezeten in een boom,
was de vos jaloers en begon vervolgens zo te spreken:
“Oh raaf, jij die in jouw vogelfamilie uitblinkt!
Hoeveel schoonheid toon jij met jouw lijf en gelaat!
Als jij een stem zou hebben, zou geen enkele vogel je overtreffen.”
En omdat hij, domoor, zijn stem wilde laten horen,
liet hij de kaas uit zijn wijd opengesperde snavel vallen; snel
greep de vos, de bedrieger, die met zijn begerige tanden.
Toen pas zuchtte de bedrogen raaf om zijn domheid.*

Le corbeau et le renard van La Fontaine is een ‘vrije bewerking’ van genoemde teksten: de Franse fabeldichter heeft de modellen niet slaafs gevolgd, hij heeft zich erdoor laten inspireren en, zoals Du Bellay dat in zijn *Défense et Illustration de la Langue française* (1549) had aanbevolen, er iets nieuws, iets zeer melodieus van gemaakt. La Fontaine noemde Aisopos zijn leermeester, maar hij kende zijn fabels slechts via latere bewerkingen.

Ondanks het eclatante succes van de *Fables* gunde Boileau zijn vriend toch geen vermelding in zijn *Art poétique*. De fabel was volgens hem geen literair genre, maar in het geval van La Fontaine een ‘manier van zijn’. Als ‘Maître des Eaux et Forêts’ stond de fabeldichter dicht bij de natuur en voor hem geldt zeker ook het Latijnse adagium ‘Natura

⁷ E. Chambry, *Aesopi Fabulae*, 2 dln., 1925-1926, ‘Budé-editie’ genoemd; A. Hausrath, *Corpus Fabularum Aesopiarum*; 1940; B. Perry, *Aesopica*, 1952

⁸ Babrius and Phaedrus Fables, blz. XIV: “There is no evidence that any book of Aesopic fables other than that of Demetrius, either in Greek or in Latin, was in existence before the time of Phaedrus.”

artis magistra'. Voor oud-gymnasiasten zoals ik is het verrassend de hierbij afgedrukte Griekse tekst te zien en te ervaren dat meer dan vijftig jaren na het eindexamen er toch nog voldoende leesvaardigheid over is: korax kreas harpasas epi tinos dendrou ekathisen, een raaf, die een stukje vlees had weggepakt, ging zitten in een boom. Ook de daaropvolgende regels zijn met enige moeite nog te begrijpen voor hen die wel Grieks in hun 'pakket' hadden.

Wim Spapens

In *Amphora* februari 2011

